ТҮРКІ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ПАРЛАМЕНТТІК АССАМБЛЕЯСЫ

ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӨНІНДЕГІ КОМИССИЯ

ОН БІРІНШІ ОТЫРЫС

Баку, 2024 жылғы 4 наурыз

ЕСЕП

“ТҮРКПА-ҒА МҮШЕ МЕМЛЕКЕТТЕРДЕГІ ҒЫЛЫМИ-ТЕХНИКАЛЫҚ ДАМУДАҒЫ ПАРЛАМЕНТТЕРДІҢ РӨЛІ ЖӘНЕ ЗАҢНАМАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ”

КІРІСПЕ

1. Түркия Республикасының астанасы Анкара қаласында өткен ТҮРКПА-ның пленарлық отырысында қабылданған Хатшылықтың 2024 жылға арналған іс-шаралар жоспарына сәйкес «ТҮРКПА-ға мүше мемлекеттердегі ғылыми-технологиялық дамудағы парламенттердің рөлі және заңнамалық қамтамасыз ету» тақырыбы ТҮРКПА Құқықтық мәселелер және халықаралық қатынастар жөніндегі комиссиясы 11-ші отырысы күн тәртібінің негізгі мәселесі болып белгіленді.
2. Парламенттер елдердің ғылыми-техникалық дамуының жоспарларын, мақсаттарын, міндеттері мен стратегияларын анықтауда маңызды рөл атқарады. Осы тұрғыда парламенттер бюджетті бөлу мен бақылауға, білім беру инфрақұрылымын құруға, инновацияларды ілгерілетуге және халықаралық ынтымақтастыққа қатысады.
3. Ғылыми-техникалық жетістіктер қоғамның дамуына айтарлықтай үлес қосады. Елдердің дамуындағы ғылым мен техниканың рөлі экономикалық өсу арқылы, негізінен ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (ҒЗТКЖ) шығындардың ЖІӨ-ге әсері арқылы түсіндіріледі. ҒЗТКЖ шығындарының жоғарылауы ҒЗТКЖ жұмыстарының көбірек орындалатынын білдіреді. Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар (ҒЗТКЖ) қызметі мәдениет, адамдар және қоғам туралы білімдерден тұратын білім қорын арттырудан және оны жаңа процестерді, жүйелерді және

қолданбаларды жобалау үшін пайдаланудан басталады. Тиісінше, ҒЗТКЖ жүйелі негізде жүзеге асырылатын шығармашылық жұмыстарға, қоршаған ортаға үйлесімді өнімді жобалауға немесе бағдарламалық қамтамасыз ету қызметін және осы саладағы ғылыми-техникалық дамуды қамтамасыз ететін, ғылыми-технологиялық белгісіздікке бағытталған және нәтижелері түпнұсқа, эксперименттік, ғылыми-техникалық мазмұнға ие іс-әрекеттерді білдіреді.

4. Біріккен Ұлттар Ұйымының Өнеркәсіптік Даму Ұйымы (ЮНИДО) мәселеге әдебиетте Төртінші өнеркәсіптік революция ретінде қабылданған 4.0 Индустриясы тұрғысынан қарайды. 4.0 Индустриясы өңдеуші өнеркәсіп негізінде жасалғанымен, ол Тұрақты Даму Мақсаттары тұрғысынан маңызды болып саналады, өйткені ол ақылды көлік пен логистика, ақылды ғимараттар, энергетика, ақылды денсаулық сақтау және ақылды қалалар сияқты көптеген басқа қолданбаларды қамтиды. 4.0 Индустриясы көмегімен Интернет объектілер мен объектілер, объектілер мен адамдар, тіпті қызметтер арасындағы байланысты қамтамасыз ететін құралға айналды.
5. Технологиялық дамудың көрінісі ретінде электрондық Парламент (e-Parlament) ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) заң шығарушы органдар ретінде парламенттерде пайдалануды білдіреді. Түркиядағы электронды парламент туралы зерттеулер (Sobacı, 2012) 2000 жылы әлем парламенттерінің 57%-ында, ал 2009 жылы 97%-ында ресми веб-сайты болғанын хабарлады. 2010 жылдан бастап ресми корпоративтік веб-сайт арқылы ақпарат пен қызметтерді ұсыну парламенттерге қызмет көрсетудің жаһандық стандартына айналды. Жаһандық тәжірибенің тағы бір назар аударарлық тұсы – парламенттік сайлауға электронды дауыс беру жүйесін енгізу.
6. Бұл баяндаманың мақсаты ТҮРКПА-ға мүше мемлекеттердің дамуына әсер ететін ғылыми-техникалық жетістіктердің негізін құрайтын заңнамалық ықпал етудегі парламенттердің рөлін және дамудың қалыптасып келе жатқан параметрлерін талқылау болып табылады. Осылайша, мүше мемлекеттердің ағымдағы жағдайы талданып, парламентаралық ынтымақтастықтың басым бағыттары айқындалатын болады.

ӘЗЕРБАЙЖАН

7. Әзербайжан Республикасының Милли Меджлисі ғылыми-техникалық дамуды қолдау мақсатында 2016 жылдың 14 маусымында «Ғылым туралы» Заң қабылдады. Осы Заң ғылыми қызметті ұйымдастыру, басқару және дамыту саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаларын, ғылыми және ғылыми инновациялық қызметтің мақсаттарын, құқықтары мен міндеттерін, ғылыми жұмысты қаржыландыру құралдарын, ғылыми жетістіктерді ілгерілетудің әкімшілік-құқықтық негіздерін белгілейді.

8. Әзербайжан Республикасындағы осы саладағы мемлекеттік саясатты белгілеген екі маңызды әзірлеме бар. Олар: «2030 жылға дейін Әзербайжан: Әлеуметтік-экономикалық дамудың ұлттық басымдықтары» құжаты және Төртінші өнеркәсіптік революцияны талдау және үйлестіру орталығын (C4IR) құру. Президенттің 2021 жылғы 2 ақпандағы Жарлығымен «2030 жылға дейін Әзербайжан: Әлеуметтік-экономикалық дамудың ұлттық басымдықтары» құжаты бекітілген. Бұл құжаттағы бес ұлттық мақсаттың әрқайсысының ғылыми-техникалық әлеуеті бар.
9. Төртінші өнеркәсіптік революцияны талдау және үйлестіру орталығы әлемдік экономикадағы тенденцияларды анықтайтын бәсекелестік ережелерін өзгертетін 4.0 Индустриясы жүйесінде Әзербайжан Республикасының ұстанымын нығайтуға және осыған байланысты елдің жетекші елдердің қатарында болуын қамтамасыз етуге бағытталған. бұл бағытта жетекші елдер. Орталықтың негізгі міндеті Әзербайжан мен 4.0 Индустриясы саласында белсенді жұмыс істейтін халықаралық ұйымдар арасындағы ынтымақтастық пен үйлестіруді қамтамасыз ету, сондай-ақ сын-қатерлерге, бастамаларға, стратегияларға және жобаларға талдау жүргізу болып табылады.
10. Ғарыш өнеркәсібі мен жер серіктері елдердің даму деңгейінің маңызды көрсеткіштері болып табылады. Президенттің бастамасымен 2023 жылы Парламентте «Ғарыш қызметі туралы» Заң қабылданды. Заң Әзербайжан Республикасындағы ғарыш қызметінің құқықтық, экономикалық және әкімшілік негіздерін, ғарыш саласындағы коммерциялық қызметтің жалпы шарттарын айқындайды және ғарышта, оның ішінде Жер орбитасында, Айда және басқа аспан денелері мен олардың орбиталарында ұлттық қызметке байланысты қатынастарды реттейді. Ғарыш қызметі және ғарыш өнеркәсібі саласындағы инвестициялар және мемлекеттік-жекешелік әріптестік тиісінше Әзербайжан Республикасының «Инвестициялық қызмет туралы» және «Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы» заңдарына сәйкес жүзеге асырылады.
11. Алдағы кезеңде ғылым мен техниканың дамуында маңызды рөл атқаратын «Инновациялық қызмет туралы» заң мен Цифрлық кодекстің қабылдануы күн тәртібінде тұр. Екі заңның да қабылдануымен технологиялық шешімдер елдегі қоғамдық өмірдің өзгеруіне терең әсер етеді деп болжануда.
12. Соңғы жылдары Әзербайжанда көптеген электронды ақпараттық жүйелер құрылды және бұл жүйелер оларды «e-gov.az» порталында орналастыру арқылы біріктірілді. Бұл жұмыс жүйелі түрде жалғасын тауып, дамып келеді. Әзербайжан Милли Меджлисінің барлық тиісті заңдарға енгізген қажетті түзетулерінің нәтижесінде азаматтардың жаңа жүйеге бейімделуі жеңілдеді. Тиісінше, азаматтарға мемлекеттік қызмет көрсету кезінде тұлғаның мәліметтері мен құжаттары алдымен

«e-gov.az» порталынан алынады, ал мұндай мәліметтер мен құжаттар болмаған жағдайда, қолжетімділік тиісті мемлекеттік мекеменің рұқсатымен қамтамасыз етіледі. Алайда, егер бұл құжаттар «e-gov.az» порталында немесе тиісті мемлекеттік мекемеде жоқ болса, азаматтан бұл құжатты ұсыну сұралады.

13. «Ғылым туралы» Заңда көрсетілгендей, ғылым мен техниканың дамуы, ең алдымен, оған жасалған жағдайлармен байланысты. Осыған байланысты, соңғы жылдары, салық және кеден саясатында ғылым мен техниканы қолдайтын тауарларға, сондай-ақ ғылымды қажет ететін тауарларға импорттық және ішкі нарықтық жеңілдіктерді қолдануға ерекше көңіл бөлінді. Осылайша, салық төлеуші табысының 10 пайызына дейін ғылыми жұмыс пен оқу орындарына аударған кезде оған табыс салығын төлеуден босату беріледі. Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарын жүргізу мақсатында өнеркәсіптік және технологиялық парктер әкелетін машиналар мен технологиялық жабдықтар да қосылған құн салығынан (ҚҚС) босатылады. Әзербайжандағы инновациялық қызмет жаңадан қабылданған заңдармен де қолдау тапты. Осылайша, салық шегерімі микро немесе шағын кәсіпорындардың инновациялық қызметтен түскен табысына үш жылға қолданылады.
14. 2023 жылдың 1 қаңтарынан бастап Әзербайжанда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) секторын ілгерілету бойынша заңдардың кешенді пакеті енгізілді. Заң кәсіпорындар мен жеке тұлғалардың жүйелік интеграциясын және бағдарламалық қамтамасыз етуді жасау қызметін қолдайды; салықтық жеңілдіктер беру арқылы елдегі цифрлық дамуға ықпал етеді. Осылайша, ол жергілікті АКТ сарапшыларын даярлауға, шетелдік мамандарды тартуға және елдегі АКТ өнімдерін дамытуға қолдау көрсетуді көздейді.

ҚАЗАҚСТАН

15. Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі елдің цифрлық дамуы, инновациялар, коммуникациялар, мемлекеттік қызметтер көрсету, электрондық өнеркәсіп саласындағы мемлекеттік саясатты қалыптастыру және іске асырумен, сондай-ақ электрондық үкіметті дамытумен, «Азаматтарға арналған үкімет» қызметін үйлестірумен, ақпараттық қауіпсіздікпен, аэроғарыш өнеркәсібімен, геодезиямен және картографиямен айналысады. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жоспарлау жүйесінің 66-тармағына сәйкес 2017 жылғы 29 қарашадағы № 790 қаулысымен Үкімет «2023-2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен киберқауіпсіздік саласын дамыту туралы» тұжырымдамасын бекітті.

16. 2021 жылы Жаһандық инновациялар индексі жариялаған «Ең инновациялық 10 ел» есебіне сәйкес Қазақстан Орталық және Оңтүстік Азиядағы үздік үш елдің қатарына кіреді. Технологиялық прогресті ілгерілету үшін Қазақстан кәсіпкерлік мәдениетін дамыту, технологиялық секторға инвестиция тарту және Қазақстанның Орталық Азиядағы технологиялық хаб ретінде қызмет етуіне негіз қалау мақсатында бірқатар реформаларды жүзеге асырды. Қазақстан азаматтардың, бизнестің және мемлекеттік органдардың бір-бірімен өзара әрекеттесу тәсілін өзгертуге бағытталған «Цифрлық Қазақстан» деп аталатын бастаманы жүзеге асыруда айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді.
17. Қазақстан экономиканы дамыту мен әртараптандырудың қозғаушы құралы ретінде инновацияларды ілгерілетуге көбірек көңіл бөлуде. Осы мақсатта Ұлттық инновациялық жүйенің (ҰИЖ) жекелеген құрамдас бөліктерін жетілдіру, оның ішінде инновацияларды қолдау жөніндегі мемлекеттік институттарды құру бойынша жұмыстар жүргізілуде. 2012 жылы қабылданған «Индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы» Заң жаңа саясаттың негізін қалап, инновацияларға сұранысты ынталандыру қажеттілігін қарастырады. Бұл Заңда үйлестірудің жаңа тетіктері де қарастырылған.
18. «Үдемелі индустриялық-инновациялық дамудың мемлекеттік бағдарламасы» (ҮИИДМБ) инновациялық көрсеткіштерді жақсартуды қоса алғанда, елді жаңғыртудың кешенді негізін белгіледі. Қазақстан кәсіпорын саясатын әзірлеуде шетелдік тәжірибені пайдалану саясатын ұстанады. Қолданыстағы мемлекеттік қолдау бағдарламалары іске асыруды бақылау және нәтижелерді бағалау тетіктерін қамтиды.
19. Қазақстан білім беру стандарттарын жетілдіру және шетелде білім алу мүмкіндіктерін кеңейту бойынша жұмыс жүргізуде. «Бизнес-2020» Жол картасына» сәйкес басқару курстарын ұсыну сияқты соңғы саяси бастамалар қажетті дағдыларды дамытуға оң әсер етті. Ұлттық инновациялық жүйедегі университеттер мен басқа да білім генерациялайтын институттардың рөлі олардың идеяларды инновациялық жобаларға айналдыру әлеуетін арттыру және инновацияның басқа мүдделі тараптарымен байланыстарын нығайту арқылы күшейтілді.
20. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформа агенттігінің 2023 жылға арналған Білім, ғылым және инновациялар статистикасы деректері бойынша қабылдау квотасына сәйкес жоғары оқу орындарында 64,3 мың адам оқып, оның ішінде 23,3 мың адам төрт және одан да көп кәмелетке жетпеген балалары бар отбасылардың балалары, 19,3 мыңы ауыл жастары, 9,8 мыңы толық емес отбасылардың балалары болды. 2023-2024 оқу жылының басында

жоғары оқу орындарында 37 391 профессорлық-оқытушы құрамы жұмыс істеп, оның ішінде 14 982 (40,1%) магистр дәрежесі, 10 504 (28,1%) докторлық дәрежесі бар және 4 168 (27,8%) докторлық дәрежесінен кейінгі дәрежеге ие болды.

21. 2015 жылғы 16 сәуірде Қазақстан Республикасының Технологиялық даму жөніндегі Ұлттық агенттігі (ТДҰА) мен Түркияның Ғылыми және технологиялық зерттеулер кеңесі (TÜBİTAK) арасында қол қойылған Ынтымақтастық туралы меморандум екі елдің өнеркәсіптік ұйымдары арасында жүзеге асырылатын ҒЗТКЖ жобаларын қолдауға жол ашты. 2023 жылғы 3 қарашада Астанада өткен Түркі мемлекеттері ұйымының Онынші саммитінде мүше мемлекеттердің тиісті мекемелері арасында Метрология саласындағы ынтымақтастық туралы Хаттамаға қол қойылды. Осы бағытта бірлескен іс-шаралар жоспарын әзірлеуге бағытталған «Инженерлік-технологиялық орталық» тұжырымдамасы қабылданды.
22. 2011 жылдан бастап Қазақстан Республикасында ғылымға қатысты 26 жаңа нормативтік құқықтық актілер қабылданды. Бұл заңдар мен ережелер ғылыми-техникалық қызметті коммерцияландыру мен қаржыландыруды, сондай-ақ мемлекеттік ғылыми-техникалық сараптаманы ұйымдастыру мен жүргізуді реттейді. Олардың қатарында «Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін коммерцияландыру туралы» Заң (2015 ж.), «Ғылыми сараптаманы ұйымдастыру мен жүргізудің жекелеген мәселелері туралы» Қаулы (2021 ж.), «Мемлекеттік ғылыми-техникалық сараптаманы ұйымдастыру және жүргізу қағидаларын бекіту туралы» Жарлық (2011 ж.), «Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызметті қаржыландырудың негізгі нормаларын бекіту туралы» Жарлық (2011 ж.), «Мемлекеттік ғылыми-техникалық сараптама жүргізу жөніндегі мемлекеттік қызмет көрсету қағидаларын бекіту туралы» Ереже (2020 ж.) бар.

ҚЫРҒЫЗСТАН

23. Цифрлық даму министрлігі Қырғыз Республикасы Президентінің 2021 жылғы 5 мамырдағы № 114 Жарлығымен құрылып, Қырғыз Республикасының Үкіметі жанындағы Цифрлық даму жөніндегі мемлекеттік қызмет пен Қырғыз Республикасының Әділет Министрлігі жанындағы Мемлекеттік тіркеу қызметін біріктірді. Бірігу цифрлық трансформация үшін ресурстарды біріктіруге және Қырғызстанның цифрлық дәуірінде тұрақты дамуды қамтамасыз етуге бағытталған. Цифрлық даму министрлігі мемлекеттік қызметтерді цифрландыруға және халыққа онлайн қызметтерді кеңейтуге жауапты.
24. Қырғыз Республикасының заң шығарушы органы болып табылатын Жогорку Кенештің Әлеуметтік мәселелер, білім, ғылым, мәдениет және денсаулық сақтау комитеті елдегі ғылым мен инновацияны

дамытуға қатысты барлық заңнамалық бастамаларды қарастырады. Заңнамаға сәйкес Министрлер Кабинетіне ұсыныстар дайындайтын консультативтік кеңес ретінде Премьер-Министр төрағалық ететін Ғылым, инновациялар және технологиялар жөніндегі кеңес жұмыс істейді. Кеңестің негізгі міндеттері Қырғыз Республикасында ғылымды дамытудың басым құралдары мен тетіктері, сондай-ақ ғылымға қатысты мәселелер бойынша мемлекеттік саясаттың жұмыс істеуі жөніндегі шаралар бойынша ұсынымдар дайындау болып табылады.

25. Қырғызпатент зияткерлік меншікті қорғау және инновацияны дамыту саласындағы саясатты жүзеге асыруға жауапты уәкілетті мемлекеттік орган болып табылады. Қырғызпатент өз міндеттерін орындау үшін жоғары оқу орындарының жетекшілігімен технопарктер құруды, технологиялар мен инновацияларды қолдау орталықтарын ашуды жүзеге асыруда.
26. «Инновациялық қызмет туралы» Заң 1999 жылы 26 қарашада қабылданып, кейіннен 2020 жылғы 1 сәуірде оған өзгертулер енгізілді. Осы Заң инновациялық қызметті мемлекеттік реттеудің мақсаттары мен қағидаттарын, инновациялар мен инвестицияларды қолдайтын мемлекеттік инфрақұрылымның құрылымы мен ұйымдастырылуын анықтайды. 1994 жылы 15 сәуірде «Ғылым және мемлекеттік саясат негіздері туралы» Заң қабылданып, 2017 жылғы 16 маусымда өзгертілді. Осы Заңның мақсаты Қырғыз Республикасындағы ғылыми қызмет саласы үшін қажетті құқықтық, экономикалық және әлеуметтік негізгі жағдайлар мен кепілдіктерді жасау болып табылады.
27. Халықаралық Телекоммуникация Одағы (ХТО) 2020 жылы Қырғызстанның тіркелген кең жолақты қосылу көрсеткіші 4,4 пайызды және мобильді кең жолақты қосылу деңгейі 119,3 пайызды құрағанын хабарлады. Қырғызстанның Байланыс жөніндегі мемлекеттік агенттігінің мәліметі бойынша, 2017 жылдан бері талшықты-оптикалық желілердің ұзындығы екі есеге артқан. 2023 жылдың басында Қырғызстандағы Интернеттің енуі 77,9%-ға жетіп, елде 5,2 миллион Интернет пайдаланушысы болған. 2023 жылдың қаңтарындағы жағдай бойынша Қырғызстанда 2,75 миллион адам әлеуметтік желі қолданушысы ретінде тіркелген, бұл жалпы халықтың 41,1% құрайды.
28. Қырғыз Республикасының дамып келе жатқан АКТ секторы өңірлік дамуды жаңғырту және нығайту үшін маңызды болып табылатын «Виртуалды Жібек Жолында» елеулі инвестициялық және сауда мүмкіндіктерін ұсына отырып, экономикалық қозғаушы күшке айналуға дайын. АКТ секторы Қырғыз Республикасындағы қарқынды дамып келе жатқан секторлардың бірі болып табылады. Қырғыз Республикасы Жаһандық Инновациялар Индексі рейтингінде 129 елдің арасында 117-ші орыннан (2013 ж.) 94-ші орынға (2021 ж.) көтерілді.

29. 2019 жылы Қырғызстан Үкіметі 2019-2023 жылдарға арналған «Цифрлық Қырғызстан» стратегиясын қабылдады. Стратегия цифрлық инфрақұрылымды және Интернетке қосылуды жақсартуға, жергілікті жұмыспен қамту мүмкіндіктерін құру үшін «цифрлық сауаттылықты» насихаттауға және ақпараттық технологиялар бойынша оқытуды қамтамасыз етуге бағытталған. Сонымен қатар, Стратегия электрондық мемлекеттік қызметтер мен платформаларды дамыту, сондай-ақ қаржылық технологиялар мен банк секторларының цифрлық трансформациясы арқылы экономикалық өсуді қолдауға бағытталған.
30. Қырғыз Республикасы Министрлер Кабинетінің 2022 жылғы 14 қаңтардағы № 16 Қаулысымен Қырғыз Республикасы Министрлер Кабинетінің жанындағы Зияткерлік меншік және инновациялар жөніндегі мемлекеттік агенттігінің жанындағы «Инновациялық орталық туралы ереже» қабылданды, осылайша мемлекеттік мекеме болып табылатын орталықтың құқықтық және әкімшілік құрылымы белгіленді. Инновациялық орталықтың мақсаты – Қырғыз Республикасында тиісті инновациялық экожүйені құру үшін инновациялық инфрақұрылымды дамыту және ілгерілету болып табылады.
31. Қырғыз Республикасының Қырғыз Республикасының Жоғары технологиялар паркі туралы Заңының (2011 ж.) 4-бабына сәйкес Қырғыз Республикасының Жоғары технологиялық паркі (ЖТП) арнайы салық салынатын аймақтың құқықтық түсінігі ақпараттық технологиялар саласында қызметін жүзеге асыратын заңды және жеке тұлғаларға арналған режим болып табылады. Осы Заң бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу саласын мемлекеттік қолдаудың құқықтық негіздерін белгілейді, сондай-ақ Жоғары технологиялар паркінің, оның басқару органдарының, ЖТП компанияларының қызметін, осы компанияларға салық салу қағидаттарын анықтайды.

ТҮРКИЯ

32. Түркия Республикасының Индустрия және технология министрлігі «Президенттікті ұйымдастыру туралы» № 1 Президенттің Жарлығымен Түркиядағы ғылым, технология және инновациялық саясаттарды анықтауға, белгіленген саясатты жүзеге асыруға және технологияларға арналған ғылыми-зерттеу, тәжірибелік-конструкторлық және инновациялық бағдарламалар мен жобаларды қолдауға жауапты мекеме болып белгіленді. Министрлік ғылыми-техникалық және инновациялық саясат шеңберінде ұлттық құзыреттерді дамыту бойынша да саяси ұсыныстарды әзірлейді және стратегияларды тұжырымдайды.
33. 2021-2025 жылдар аралығында жасанды интеллект саласындағы Түркияның стратегиялық басымдықтары мен мақсаттарын анықтау және жасанды интеллект саласындағы іс-шараларды жүзеге асыру

үшін Түркия Республикасының Индустрия және технологиялар министрлігі мен Түркия Республикасы Президентінің Сандық трансформация басқармасы Түркия Республикасы Президентінің Он бірінші даму жоспарына және жыл сайынғы бағдарламаларына сәйкес Ұлттық жасанды интеллект стратегиясын дайындады.

34. Түркия Республикасында № 278 Заңы «Түркияның Ғылыми және технологиялық зерттеулер кеңесіне қатысты кейбір ережелер туралы» Заң алғаш рет 1963 жылы күшіне енді. Түркияның бәсекеге қабілеттілігі мен әл-ауқатын арттыру және ғылым мен технология мәдениетін дамытуда жетекшілік ету үшін Индустрия және технология министрлігіне байланысты және арнайы бюджетпен әкімшілік және қаржылық автономиясы бар Түркияның Ғылыми және технологиялық зерттеулер кеңесі (TÜBİTAK) құрылды. TÜBİTAK Түркиядағы ғылыми және технологиялық салалардағы ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды қолдауға, үйлестіруге және бақылауға және осы мақсатта бағдарламалар мен жобаларды әзірлеуге жауапты. TÜBİTAK өз ғылымын дамыту үшін отандық және шетелдік зерттеу институттарымен ынтымақтасады және Түркия атынан халықаралық ғылыми-техникалық келісімдерге қатысушы болады.
35. 2008 жылы «Ғылыми-зерттеу, тәжірибелік-конструкторлық және жобалық қызметті қолдау туралы заң» деп аталатын № 5746 Заң ҒЗТКЖ арқылы технологиялық білімдерді өндіруді ынталандыру, осы білімді коммерцияландыру, инновациялар мен дизайнға тікелей шетелдік инвестицияларды ұлғайту және білікті жұмыс күшін еңбекпен қамтуды қолдау мақсатында қабылданды. Заң ҒЗТКЖ, инновация, ҒЗТКЖ орталығы, ҒЗТКЖ жобасы, техно-венчурлық капитал, жобалау қызметі және дизайн орталығы сияқты терминдерге анықтама береді. Осы Заңда ғылыми-техникалық дамуға жәрдемдесетін жеңілдіктер, босатулар және ынталандырулар бар.
36. Түркияда ҒЗТКЖ мақсаттары мен саясатын 1983 жылы құрылған Ғылым және технология бойынша жоғары кеңес (ҒТЖК) белгілейді. 1989 жылы ҒТЖК өзінің бірінші отырысында екі мақсат қойды: ҒЗТКЖ шығындарының ЖҰӨ-ге арақатынасын алдағы 10 жылда 2%-ға дейін арттыру және ҒЗТКЖ зерттеушілерінің санын (30/10 000 адамға дейін) көбейту. Түркияның Статистика институты (TurkStat) жүргізген 2022 жылға арналған Зерттеу және дамыту қызметі сауалнамасына сәйкес 2022 жылы ҒЗТКЖ-ның жалпы ішкі шығындары өткен жылмен салыстырғанда 96 миллиард 932 миллион лираға артып, 198 миллиард 670 миллион лираға жетті. 2021 жылы ҒЗТКЖ жалпы ішкі шығыстарының ЖІӨ-дегі қатынасы 1,40% болса, 2022 жылы ЖІӨ-ге қатынасы 1,32% болып, 15 триллион 11 миллиард 776 миллион лира болды. ЕО-ның 2023 жылғы «R&D Scoreboard» (ҒЗТКЖ кестесі) деректеріне сәйкес бес Түркия компаниясы ҒЗТКЖ шығындары ең жоғары әлемдегі 2500 компанияның қатарына кіреді.

37. Түрік ғарыш агенттігі (ТҒА) Түркияның ғарыш және аэроғарыш өнеркәсібін дамыту және бүкіл ел бойынша ғарыш пен аэроғарыш ғылымы мен технологияларына деген қызығушылықты дамытуға жол ашу мақсатында әкімшілік және қаржылық автономиямен Индустрия және технология министрлігіне байланысты және арнайы бюджетпен Президент Жарлығымен құрылды. ТҒА Президент айқындаған саясатқа сәйкес Ұлттық ғарыш бағдарламасын дайындауға және іске асыруға жауапты. Түркия Республикасының Түрік ғарыш агенттігі мен Әзербайжан Республикасы Қорғаныс өнеркәсібі министрлігінің Ұлттық аэроғарыш агенттігі арасында ғарыш қызметі саласындағы ынтымақтастық туралы өзара түсіністік туралы меморандумға 2021 жылы қол қойылды.
38. Түркияның алдағы 10-15 жылда белгілі бір салаларда жүзеге асырылып жатқан жобалардың арқасында ғылыми-зерттеу орталығы болу әлеуеті атап өтіледі, олардың көпшілігі әскери салада (мысалы, ұшқышсыз ұшу аппараттары, электр қозғалтқышы технологиялары және т.б.). Қазіргі таңда жүзеге асырылып жатқан жобалар халықаралық стандарттарға сай болса және заманауи әрі бәсекеге қабілетті технологиялық деңгейде сақталса, бұл әлеует нығая түспек. Осы тұрғыда ҒЗТКЖ шығындары/ЖІӨ 3%-ын құрайтын мақсаттың маңызы зор. Түркия Президенті жариялаған Түрік ғасырына арналған пайымдау құжатындағы 16 тақырыптың ішінде тұрақтылық, даму және ғылым салаларындағы жобалар елдің бар әлеуетін жұмылдырады.
39. Үй шаруашылықтарының шамамен 92%-ы кең жолақты Интернетке қол жеткізе алады. Үй шаруашылықтарының шамамен 61,9%-ы тіркелген кең жолақты байланыс арқылы және 88,5%-ы мобильді кең жолақты байланыс арқылы Интернетке қол жеткізеді. Кең жолақты пайдалану үшін 88,5 миллион ұялы байланыс абоненттері бар. Түркияда 68,9 миллион белсенді әлеуметтік желі қолданушысы бар. Бұл халықтың 80,8% сәйкес келеді. 2020 жылдың 6 тамызында Түркияның Ұлы Ұлттық Жиналысы (ТҰҰЖ) қорлайтын мазмұнды жою туралы ресми өтініштерге сәйкес келмейтін (миллионнан астам күнделікті қолжетімділік бар) платформаларға кіруді айтарлықтай шектеу үшін «Интернеттегі жарияланымдарды реттеу және осы жарияланымдар арқылы жасалған қылмыстарға қарсы күрес туралы» Заңға түзетулер енгізді. Сонымен қатар Заң әлеуметтік медиа компанияларынан елде кем дегенде бір өкілдің болуын талап етеді.
40. Шабуылдар мен вирустардан желі қауіпсіздігі, электрондық пошта мен веб-қауіпсіздік, кибербасқару, сәйкестендіру және сертификатты басқару, мобильді қауіпсіздік, жүйе қауіпсіздігі, деректер мен қосымшалардың қауіпсіздігі басты басымдықтар болып табылады. Үкімет киберқауіптермен күресу үшін аппараттық және бағдарламалық қамтамасыз ету шығындарын арттырды. Түркияның Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар басқармасы (ІТА), Көлік және

инфрақұрылым министрлігі, Президент жанындағы Цифрлық трансформация кеңсесі, Әділет және Ішкі істер министрліктері, Түркияның Ұлттық полициясы және Түркияның Қарулы Күштері өздерінің киберқауіпсіздік технологияларын үнемі жаңартып отырады. Көлік және инфрақұрылым министрлігі мемлекеттік мекемелер мен ұйымдарға қарсы кибершабуылдардың алдын алу және азайту міндеті жүктелген Киберқауіптерге қарсы әрекет ету топтарын (CERT) құрды. Түркияның Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар басқармасы Түркиядағы 5G күш-жігерін басқаратын уәкілетті және негізгі мекеме болып табылады.

41. 2009 жылғы 22 қазанда Түркия Республикасының Үкіметі мен Қазақстан Республикасының Үкіметі екі ел арасындағы ғылыми-техникалық ынтымақтастықты қолдау мақсатында Ғылым және технология саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге қол қойды. 2013 жылғы 13 қарашада Түркия Республикасының Индустрия және технологиялар министрлігі мен Әзербайжан Республикасының Байланыс және ақпараттық технологиялар министрлігі ғылым, технология, өнеркәсіп және кәсіпкерлік салаларындағы ынтымақтастықты арттыру мақсатында Өзара түсіністік туралы меморандумға қол қойды. 2014 жылы TÜBİTAK пен Қырғыз Республикасының Ұлттық ғылым академиясы (ҚР ҰҒА) арасында қол қойылған Ғылым және технология саласындағы ынтымақтастық туралы хаттамаға сәйкес екі елдің ғалымдары бірлескен ҒЗТКЖ жобаларында ынтымақтастыққа шақырылады.
42. Түркия Парламенті Ұлы Ұлттық Жиналысының (ТҰҰМ) ресми сайты 1996 жылы «http://www.tbmm.gov.tr» мекенжайы бойынша жұмыс істей бастады. Парламенттік Теледидар (Парламент ТВ, http://tv.tbmm.gov.tr/) 1994 жылы телеарна ретінде құрылып, содан бері өз бағдарламаларын өз веб-сайтында көрсетеді. Веб-сайт Парламенттің өкілдік, заң шығару және қоғамдық бақылау/қадағалау негізгі функцияларына қатысты ақпарат пен қызметтерді ұсынады.

ҚОРЫТЫНДЫ

43. Парламенттер елдердің ғылыми-техникалық дамуының жоспарларын, мақсаттарын, міндеттері мен стратегияларын анықтауда маңызды рөл атқарады. Заң шығарушы орган ұлттық ресурстарға арналған инвестициялық бағыттарды анықтау мен қадағалаудағы ең құзыретті мекеме болып табылады. Сондықтан парламенттердің елдерді дамытудағы рөлі дамудың негізгі осі мен бағытын нақты анықтайтын дәрежеде күшейтілетін болады.

44. Цифрлық шешімдер мен электрондық ақпараттық жүйелерді құру бүгінгі күні ашықтықты қамтамасыз етуде және азаматтардың қанағаттануын арттыруда маңызды рөл атқарады.
45. Технологияның дамуы және кеңінен қолданылуы құқықтық қатынастардың сараланuуына әкелді. Дегенмен, технологияның үздіксіз жаңаруы мен өзгеруі жағдайында қылмыстың барлық жаңа түрлерін қамтуға қабілетті ортақ және заманауи заңнаманың қажеттілігі туындауда. Жаһандық ауқымда киберқылмыстармен күресудің бірыңғай және тиімді тәсілінің болуы өте маңызды.
46. Функциясы бүкіл әлемді қамтитын Интернеттің жаһандық таралуын ескере отырып, ТҮРКПА мүше парламенттердің ынтымақтастығы арқылы қылмыстық заңнамада туындайтын киберқылмыстар мен міндеттемелер құқығы саласындағы құқық бұзушылықтардың жаңа түрлеріне қатысты жүзеге асырылатын заңнамалық жұмыстар бірлескен күш-жігердің тиімділігін арттырады.
47. Ғарыш өнеркәсібі, ғарыштық кәсіпкерлік, ғарыш кеңістігіне қол жеткізу және зерттеу көптеген елдерге ғылыми және экономикалық даму үшін инвестицияның маңызды бағыттары болып табылады. Осыған байланысты қажетті құқықтық базаны құру, заңнамалық жұмыстарды жүргізу, қажетті қаржылық көмек пен инфрақұрылымды қамтамасыз ету, осы салада ілгерілеушілікке қол жеткізген елдермен ынтымақтастық орнату өте маңызды. Осы себепті ТҮРКПА-ға мүше елдер арасындағы тығыз ынтымақтастықтың маңызы зор, өйткені бұл ақпарат пен технология алмасуын арттырады.
48. Технологиялық және ғылыми жетістіктер ең алдымен ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар (ҒЗТКЖ) қызметінің нәтижесі болып табылады. ҒЗТКЖ шығындарын ұлғайту білікті зерттеушілерді қажет етеді. Адами капитал мен дағдыларды халықаралық ынтымақтастық арқылы дамытуға болады. Шетелдік инвесторлармен ынтымақтастық бағдарламаларын зерттеушілердің ұтқырлығын арттыру, ғылыми зерттеулерді қаржыландыруға ынталандыруды арттыру, ғылыми зерттеу институттарын жергілікті және халықаралық жобаларға қатысуға ынталандыру, білікті шетелдік жұмыс күшін пайдалану және жергілікті кадрларды оқыту үшін пайдалануға болады. Зерттеушілерді қысқа мерзімде дайындау мүмкін еместігін ескере отырып, мүше мемлекеттерде шетелдік зерттеушілерді жұмысқа орналастыруды жеңілдететін тәжірибелерді енгізуді қарастырған жөн болар.
49. «Түркі Әлемінің болашағы – 2040» құжатында Экономикалық және салалық ынтымақтастықтағы Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар бөліміндегі барлық сегіз тармақ Түркі мемлекеттерінің ғылыми-техникалық дамуын арттыруға бағытталғанын атап өту маңызды.